

JOZEF

En hij gaf hem de naam Jezus. (Matteüs 1, 25)

Op de achtergrond

Meestal staat hij in onze kerststalletjes er wat afzijdig bij. Altijd op de achtergrond. Als hij al een rol heeft, dan die van lantaarndrager. Hij houdt een licht op in de donkere stal. Maar dat licht valt niet op hem, maar op de moeder en haar kind. Hij lijkt niet meer dan een figurant. Ik heb het natuurlijk over Jozef. Vaak wordt Jozef afgebeeld als een wat oudere man. Meer een vader voor Maria dan haar geliefde. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat hij in het evangelie al snel uit beeld verdwijnt. De traditie heeft daaruit geconcludeerd dat Jozef al snel moet zijn overleden. ‘Hij zal dus bij de geboorte van Jezus misschien al op leeftijd zijn geweest,’ dachten veel mensen.

Bijrol?

Zo werd Jozef in een bijrol gemanoeuvreed. En Maria kreeg de hoofdrol. Zij zal tot aan het eind van het evangelie blijven opduiken. De kunst heeft er in twintig eeuwen christendom dankbaar gebruik van gemaakt. Ontelbare malen is zij op schilderijen geportretteerd, met of zonder haar zoon. Ontelbare malen was zij het leidend thema in muziek – denk aan het ‘Avé Maria’ en het ‘Alma Mater’. Maar in het evangelie van Matteüs gaan alle credits naar Jozef. Maria was aan hem uitgehuwelijkt, vertelt het verhaal. ‘Verloofd’ zeiden wij vroeger. Maar het woord ‘uitgehuwelijkt’ plaatst het verhaal meteen in die tijd. Waarschijnlijk hadden de ouders van Maria en de ouders van Jozef overeenstemming bereikt over een huwelijk tussen hun kinderen. De jongelui zullen zelf niet veel in te brengen hebben gehad – zoals dat vandaag in veel landen nog steeds zo gaat.

Integer

Na een tijdje bleek Maria zwanger. Hoe dat bleek voor Jozef, vertelt het verhaal niet. Matteüs is erg sober in zijn verteltrant. Hij vertelt alleen dat Jozef van plan

was haar in stilte te verstoten. Een hard woord: 'verstoten'. Maar het accentueert opnieuw de normen van die dagen toen vrouwen waren overgeleverd aan een door mannen gedomineerde cultuur.

Al klinkt het hard in onze oren, het had harder gekund. Jozef had Maria aan kunnen klagen. Ze was zwanger en duidelijk niet van hem. Daarom had hij haar kunnen beschuldigen van overspel. En net zoals dat vandaag nog steeds voorkomt in primitieve gebieden van de wereld, had Maria daarvoor gestenigd kunnen worden. Maar Jozef was een integer mens. Hij wilde Maria niet in opspraak brengen. Maar hij kon ook niet bij haar blijven. Dan zou hij zich – opnieuw naar de normen van die dagen – medeschuldig maken aan dat vermeende overspel. En dus liep hij te broeden op een manier waarop hij Maria zou kunnen verlaten – een manier die hen beiden het minst zou schaden.

In de slaap

Toen verscheen hem in een droom een engel. Hoe Jozef erin slaagde ook maar één oog dicht te doen, vertelt het verhaal niet. Maar als het lukt is het in het algemeen goed om over bepaalde zaken nog eens een nachtje te slapen. 's Nachts doet het onbewuste zijn werk en dat schenkt het ontwakend bewustzijn soms nieuwe gezichtspunten. Al gaat het in de Bijbel een spaatje dieper. 'God geeft het zijn beminden in de slaap,' zingt een Psalm.

God werkt vaak via het onbewuste. In ons dagbewustzijn regeert de ratio. Het zet een muurtje voor ons hart en zelfs God kan er dan minder makkelijk bij. Maar 's nachts is die afweer weg en is de route naar ons hart vrij. Daarom werkt God bij voorkeur als een droom. En: via engelen, die – zoals de Poolse dichter Milosz schreef - in onze rationele wereld hun witte gewaden, hun vleugels en zelf hun bestaan zijn afgenomen. Maar diezelfde dichter schreef: 'Ik echter geloof in u, boodschappers':

Ik heb menigmaal die stem gehoord terwijl ik sliep
en, wat meer verwonderlijk is, ik begreep min of meer
zijn bevel of roep in een bovenaardse taal:

het is dadelijk dag
weer dag
doe wat je kunt.

Vervulling

Wat Józef kon doen – aldus de engel - was Maria tot vrouw nemen. Het kind dat zij in zich droeg was namelijk verwekt van alzo hoge. Het is bestemd om het volk te bevrijden van de last van de zonden. Als het geboren wordt, moet Jozef het de naam geven. Dat betekent: hij moet het kind aannemen als het zijne. Zo zal het veilig kunnen opgroeien.

De evangelist Matteüs vermengt er nog even zijn eigen commentaar in: ‘Dit alles is gebeurd opdat in vervulling zal gaan wat middels de profeet Jesaja is gezegd.’ Daarmee zet hij meteen de toon voor de rest van zijn evangelie. Telkens zal Matteüs zijn joodse volksgenoten willen laten zien dat het verhaal van Jezus wegloopt uit het oude verhaal van Israël.

Kerst in één zin

Toen de droom was dichtgegaan en de luiken van zijn ogen open, brak een nieuwe dag voor Jozef aan. Wat zou hij doen? Genoeg ingrediënten voor een spannend plot, zou je zeggen. Maar Matteüs vertelt ook de rest van het verhaal ingetogen. We horen niets over innerlijke verwarring bij Jozef. Niets over een strijd in zijn hart. Niets over gesprekken die Jozef met Maria gevoerd zou hebben. Niets ook over spanning tussen de beide jonge mensen. Matteüs vertelt heel simpel dat Jozef deed wat de engel had gezegd. Het kind dat nu nog geborgen is in de schoot van zijn verloofde, kan komen wonen in zijn hart.

Het hele geboorteverhaal van Kerst wordt bij Matteüs vervolgens samengebald in slechts zeven woorden: *‘En Jozef gaf hem de naam Jezus.’* Geen keizer Augustus. Geen volkstelling. Geen stal. Geen voederbak. Geen herders. Geen engelenzang. Alleen de simpele daad van een jonge timmerman uit Nazaret die het kind dat het zijne niet is, de naam zal geven – en het daarmee adopteert en veilig stelt.

Veilig

De hemel zal opgelucht ademhalen als Jozef – naar de gewoonte van die dagen – de naam van het kind na de geboorte hardop over hem zal uitspreken. Daarmee zal het kind een vader hebben. Dat betekent: het zal veilig zijn.

Kinderen en veiligheid. Het is nog altijd een belangrijk onderwerp. Want hoewel wij misschien denken dat in onze moderne tijd kinderen veilig zijn, is dat maar de vraag. Nee, dan heb ik het niet over het meest extreme: kindermishandeling.

Je kunt ook aan twee andere dingen denken. Filosoof Joep Dohmen is van mening dat kinderen te weinig sturing krijgen van hun ouders en opvoeders. Daardoor worden ze zonder voorbereiding in het neoliberale kapitalisme gedropt, een systeem dat wordt gedomineerd door markt en technologie. Zo groeien zij op met een vrijheid die louter de betekenis heeft van: doen waar je zin in hebt. En ouders hebben niet langer het gezag om weerstand te bieden aan de grillen en verlangens van hun kind. Psychiater Esther van Fenema constateert in haar nieuwste boek 'Het verlaten individu' iets dergelijks: 'Kinderen als godenzonen op een voetstuk zetten is in de kern verwaarlozing [...] omdat ze onvoldoende weerbaar worden om de realiteit aan te kunnen', schrijft ze. Ze ziet de slachtoffers dagelijks in haar spreekkamer.

Een onvoldoende

Of de twee gelijk hebben, weet ik niet. Maar het geeft op zijn minst te denken. Maar bij onveiligheid denk ik ook aan iets anders. Steeds meer kinderen in Nederland geven hun leven zelf een onvoldoende, in Groningen zelfs meer dan twintig procent! Ik citeer uit *Trouw*: '*Verschillende factoren spelen daarbij een rol: geen geld thuis, veel ruzie, een vchtscheiding of psychische problemen, bij de kinderen zelf of hun ouders. [...] Wat daarbovenop komt is dat over de hele linie, ook onder gelukkige kinderen, het vertrouwen in volwassenen een flinke knauw heeft gekregen. Dan gaat het niet zozeer over het vertrouwen in hun eigen ouders, maar wel in andere volwassenen. Een duidelijk gevolg van de opeenstapeling van crisissituaties en de verruwing van de samenleving.*' Ook kinderen zelf geven dus aan: er is iets mis met onze samenleving - ze biedt kinderen onvoldoende veiligheid.

In die wereld wordt het straks weer Kerst. 'Vrede op aarde' zullen we zingen. Maar voor hoeveel kinderen zal het echt vrede zijn? Ver weg, maar ook dichtbij. Het Kerstkind deelt hun lot. Ook hij zal komen in een onveilige wereld. Maar Jozef zal zijn vader zijn, hem een vak leren en een thuis geven waar hij de kans krijgt om te worden wie hij moet zijn.

Zo beschouwd zou Jozef een beschermheilige voor alle kinderen kunnen zijn. Een voorbeeld voor alle volwassenen. Jozef was een man zonder groot ego, maar bepaald ook geen softie: *hij nam zijn verantwoordelijkheid*. De Messias, die kwam om onder de mensen geloof, hoop en liefde te gaan wekken, zal zelf

ontvangen en geborgen worden in een eenvoudig, maar kordaat geloof in verantwoordelijkheid. Kerst in z'n meest pure vorm.

